

- Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. Курс лекцій. М. : «Гнозис», 2002. 284 с.
- Минский М. Фреймы для представления знаний. М., 1979. 151 с.
- Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XXIII. М. : Прогресс, 1988. С.230-281.
- Морозова Е. Б. Невербальный этикет в его соотношении с вербальным : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2006. 22 с.
- Никонова Ж. В. Фреймовый анализ как метод лингвистического описания вербальных структур. *Вестник ТГУ*. 2007. Вып. 6 (50). С. 229 – 233.
- Селванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля. К., 2006. 716 с.
- Шевченко И. С. Концепт коммуникативного поведения и жанр. *Жанры речи*. Саратов, 2015. Вып. 1. С. 24-30.
- Escandell-Vidal V. Towards a cognitive approach to politeness. *Language Sciences*; 18 (3-4), 1996. P. 629-650.
- Hofstede G. *Culture's Consequences : Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. SAGE, 2001. 596 p.
- Howard K. M. When meeting Mrs. Teacher each time we should show respect : Standardizing respect in a Northern Thai classroom. *Linguistics and Education*, 20 (3), 2009. –P. 254-272.
- Schank R. C., Abelson R.P. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding : An inquiry into human knowledge structures*. Psychology Press, 2013. 256 p.
- Ungerer F., Schmid H.-J. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Routledge, 2006. 400 p.

(Матеріал надійшов до редакції 15.01.19. Прийнято до друку 8.02.19)

УДК: 81`42 : 81`27

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-75-06>

ДОБРОВОЛЬСЬКА М. Б.
(Запорізький національний університет)

РОЛЬ ПРЕСУПОЗИЦІЇ У ВИЯВЛЕННІ ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ

В статті розглянуто різні наукові концепції щодо трактування поняття «пресупозиція». Досліджено різноманітні підходи до класифікації пресупозицій відносно змісту мовленнєвих актів та їх учасників. З'ясовано роль пресупозиції у виявленні імпліцитних смислів.

Ключові слова: пресупозиція, семантична та прагматична пресупозиція, імплікатура, імпліцитний смисл, комунікативний акт.

Dobrovolska M. B. The role of presupposition in finding of implicit evaluation. The article deals with various scientific concepts concerning the interpretation of the concept of "presupposition". Various approaches to classification of presuppositions concerning the content of speech acts and their participants were investigated. The role of presupposition in finding of implicit meanings was explained. The problem of latent meanings in acts of verbal communication has become the subject of active interdisciplinary research, because implicit information is one of the most important elements of understanding the semantic structure of the text. Presupposition is a concept that came from logic and became very popular in linguistic research. Presuppositions play an important role in the production and perception of the statement in communicative and pragmatic way. Scientists don't have the common opinion about the definition of this phenomenon.

Presupposition is perceived as a true statement in the sentence, which is confirmed by other information, presuppositions refer to knowledge which the linguists and the listener do not confirm explicitly in the speech act but provide as a preliminary experience known to both sides of communication. The concept of presupposition is used in the analysis of statements with implicitly expressed meanings. One of the important properties of presupposition is the saving of information during converting a sentence to a negative or interrogative one. Presupposition helps to the compression of the statement.

Most scientists agree that presupposition is a component of the text meaning that has no verbal expression, contains "background knowledge" known to participants of the speech act and omitted without injury to the adequate perception of the statements. Consequently, sentences with presuppositions are formally fragmentary, since they do not carry the verbal expression of previous experience in their structure, but they are perceived as actually and informally completed due to the general knowledge fund of the communicative act participants.

Presuppositions favour to the laconic nature of the text and information, help save time and effort, and avoid any known or excessive information. With the help of presupposition we have the opportunity to identify not only explicitly expressed information, but also implicit evaluations, expressions in the discourse. Despite the fact that the research of implicit meanings, in particular, presupposition, began in the late nineteenth century, a number of controversial theoretical questions, in particular the definition and differentiation of implicit components of expression and the text, and the typology of presupposition values, still require scientific reflection.

Key words: presupposition, semantic and pragmatic press position, implication, implicit meaning, communicative act.

Поняття «пресупозиція» є одним з центральних в теорії імпліцитності та розглядається в лінгвістичних роботах по-різному. Відповідно, існують різні підходи до тлумачення цього поняття. Вивчення пресупозиції належить до ряду питань, які досі не мають загальноприйнятого визначення і які викликають численні суперечки, саме тому дане дослідження є **актуальним**.

Основною **метою** статті являється аналіз сутності поняття «пресупозиція», а також з'ясування ролі пресупозиції у виявленні імпліцитних смислів.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити низку **завдань**:

- розглянути різні наукові погляди, щодо трактування поняття «пресупозиція»;
- зробити огляд найпоширеніших класифікацій цього поняття;
- визначити роль пресупозиції у виявленні імпліцитної оцінки.

Предметом дослідження виступає поняття «пресупозиція» в роботах вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, а **об'єктом** є вивчення ролі пресупозиції в процесі комунікації та виявленні імпліцитних смислів.

Поняття пресупозиції з'явилося в останній чверті XIX століття у логіці завдяки дослідженням Г. Фреге [Фреге 1977]. Складність при визначенні поняття полягає і в тому, що термін «пресупозиція» в лінгвістиці використовують у різних аспектах та в різних розділах мовознавства – у граматиці, когнітивній лінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, психолінгвістиці, лінгвістичній семантиці та ін.

Теорія пресупозицій як передумови спілкування і роль пресупозиції в розумінні смислу висловлювань розроблена в дослідженнях таких видатних зарубіжних вчених як Дж. Остін [Austin, 1962], Ч. Філмор [Fillmore, 1969], Дж. Лаков [Lakoff 1971], П. Стросон [Strawson, 1991], а також таких вітчизняних дослідників як В. А. Звєгінцев [Звєгінцев 1976], Н. Д. Арутюнова [Арутюнова 1973], Н. Петрушова [Петрушова 2013], Н. В. Анохіна [Анохіна 2010] та інших.

У зарубіжній лінгвістичній літературі висловлюються думки про те, що пресупозиції є конотативними елементами речення. Наприклад, Дж. Лаков вважає, що речення включає твердження (assertion) і пресупозицію (presupposition) [Lakoff 1971, с. 33]. Ч. Філмор [Fillmore 1969, с. 120-121] говорить про те, що пресупозиція супроводжує висловлювання, але не входить в його значення. Це доводиться тим, що вживання речення в негативній формі може змінити його зміст, але не змінить його пресупозиції.

В. А. Звєгінцев [Звєгінцев 1976, с. 220–221] під пресупозиціями розуміє сукупність умов, які необхідно задовольнити, щоб:

- а) зробити доречним вживання даної структури висловлювання;
- б) комунікативний намір було ефективно втілено в конкретному висловлюванні;
- в) висловлювання було правильно зрозуміле в своєму прямому сенсі.

При цьому, мабуть, головна сутність проблеми пресупозицій полягає в розкритті зазначених умов, що вимагають свого задоволення.

З огляду на ту обставину, що в своїй мовній діяльності людина, як правило, прагне до того, щоб його максимально правильно зрозуміли, він свідомо чи несвідомо прагне до задоволення зазначених вимог. Отже, зазвичай в поле зору дослідницького аналізу лінгвіста потрапляють висловлювання, що володіють узгодженістю зазначеного характеру.

Саме такого роду висловлювання (або речення) прийнято нині називати правильними або прагматичними. Звідси випливає, що будь-яке правильне («узгоджене») речення неминуче несе деяку (і при цьому дуже істотну, різноманітну і величезну) додаткову інформацію про ті умови (як би вони не розкривалися), які воно задовольняє. Головна цінність проблеми пресупозицій полягає якраз в тому, що вона робить можливою експлікацію цього підтексту.

Як зауважує Н. Д. Арутюнова [Арутюнова 1973, с. 89], в сучасній лінгвістичній літературі можна зустріти вживання терміна «пресупозиція» в наступних значеннях:

- 1) комунікативно нерелевантні елементи значення речення (екзистенціальні пресупозиції);
- 2) комунікативно нерелевантні компоненти значення слова, що забезпечують правильне відношення слова к денотату;
- 3) представлення комунікантів про природні відносини між подіями (логічні пресупозиції);
- 4) умови ефективності мовленнєвого акту (прагматичні пресупозиції);
- 5) семантична детермінація одного слова чи вислову іншим словом або висловлюванням в тексті (синтагматичні пресупозиції);
- 6) уява адресанта про ступінь обізнаності адресата мовлення (комунікативні пресупозиції).

Н. Петрушова [Петрушова 2013, с. 90–91] зазначає, що пресупозиція (лат. *praesuppositio* – попереду, перед і *suppositio* – припущення) у прагмалінгвістиці – це припущення чи розрахунок на те, що частина пропонованої інформації очевидна і/чи добре відома адресатові. Пресупозиція протистоїть комунікативно релевантному змісту висловлювання і входить у семантику речення як «фонд спільних знань» співрозмовників, як попередня умова.

Інколи пресупозицію визначають як наявність у комунікантів попередніх знань, зону перетину когнітивних просторів комунікантів, що активізується у процесі комунікації. Чим більша зона перетину, тим ефективніше відбувається процес комунікації. Саме тому для успішного спілкування в комунікантів повинна бути певна спільна сукупність знань та уявлень щодо реального світу, щодо способу та манери спілкування, щодо мовних тактик і стратегій.

Пресупозиція є одиницею ментально-лінгвальної діяльності учасника мовленнєвого акту, цілий комплекс взаємопов'язаних частин, виражених або не виражених у тексті залежно від того, під яким аспектом вони представлені. Пресупозиції допомагають визначити смислове навантаження будь-якого мовленнєвого акту, оскільки в них у прихованому вигляді міститься інформація, знання про об'єкт мови.

Проблемами семантичного та змістового навантаження тексту цікавляться не лише лінгвістичні, але й інші науки – логіко-філософські, історичні, етнографічні, саме тому так необхідна побудова чіткого апарату дії процесів у ході комунікативного акту, і саме тому проблема детального вивчення поняття пресупозиції стоїть на чолі лінгвістичних досліджень.

Пресупозиція або фонові знання не піддаються змінам. Саме в цій стабільності полягає відмінність від смислу, який може змінюватися в зв'язку з інтенцією мовця.

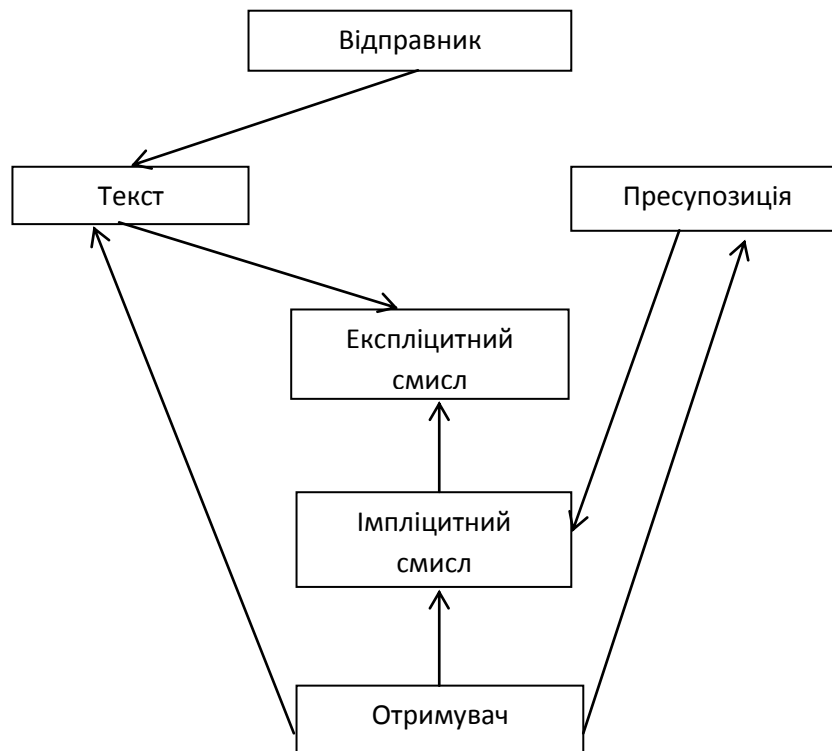
Таким чином, розуміння нового тексту обумовлено двома параметрами:

- 1) знанням мови;
- 2) урахуванням спільності фонових і прагматичних знань, тобто пресупозицій.

В тексті існують відкриті пресупозиції, які допомагають зрозуміти і розкрити характеристики персонажа. Відкрита пресупозиція пояснює і направляє читача на вірне розуміння дій дійових осіб, дає можливість розшифровки підтексту їх вчинків. На основі пресупозиції може з'явитись певний вид підтексту – імплікатура (деяка структура, що непрямо передає певне значення).

При вивченні семантики тексту, знання та прийняття до уваги пресупозицій більшою мірою забезпечує правильну інтерпретацію, яка передбачає розуміння текстових компонентів в їх комунікативному призначенні [Сиссоко Дуга 2002, с. 19–23].

Далі наведена схеми співвідношення пресупозиції з мовними утвореннями.

Ф. Б. Ситдикова [Ситдикова 2007, с. 18–19] відмічає, що пресупозиції – це фонові знання мовця і слухача (адресата і реципієнта), на підставі яких в процесі породження, вираження і сприйняття сенсу здійснюється експлікація імпліцитного, мається на увазі, призначеного для повідомлення змісту. Пресупозиції містять в собі знання та уявлення комунікантів про світ і знання мови, що дозволяють створити граматично правильне висловлювання для відображення ситуації дійсності. Пресупозиції забезпечують правильне розуміння мовного змісту, вибір відповідного за контекстом значення слова, тобто правильну актуалізацію цього значення.

Пресупозиції не несуть нової інформації в висловлюванні. Це смислова основа для породження і розуміння висловлювання, що не вимагає вербального вираження. Вони не об'єкт висловлювання, а передумова його правильного розуміння, так як передують його створенню і розумінню. Пресупозиція є частиною семантичної структури висловлювання і тексту на його глибинному рівні і разом з експліцитним, вербалізованим смислом, що втілений в поверхневій семантичній структурі, «працює» на вираження та сприйняття імпліцитної, призначеної для повідомлення інформації. Сприйняття і розуміння даної інформації відбувається внаслідок встановлення імплікативних відносин між експліцитним, вербалізованим смислом та актуальними в конкретному фрагменті тексту пресупозиціями.

Деякі мовознавці у своїх класифікаціях ґрунтуються лише на одному з аспектів, інші ж визначають це явище з точки зору сукупного підходу.

Залежно від співвідношення з певним когнітивним простором (індивідуальним, колективним простором або когнітивною базою), що актуалізується в певному типі комунікації, виділяються наступні типи пресупозицій:

1) мікропресупозицію, соціумну або константну пресупозицію та макропресупозицію [Красних 2002];

- культурно-мовний аспект дозволяє виділяти типи пресупозиції з опорою на пропозицію речення:

2) фактивні та емотивні пресупозиції [Иванова 1981];

- з точки зору логічного аспекту:

3) логічні та прагматичні пресупозиції [Кінан 1971];

- у руслі семантико-прагматичного підходу розрізняють:

4) семантичну та прагматичну пресупозицію [Басевич 2010, Макаров 2003];

- з точки зору використання фонду позамовних знань виділяють:

5) ситуативні, прагматичні та мовні пресупозиції [Філіпов 2003];

- в рамках логіко-семантичного підходу розрізняють:

6) пресупозиції, пов'язані зі структурою речення, що виникають із «неможливості визначення припущення у поверхневій структурі»; пресупозиції, не пов'язані зі структурою речення, а «отримані за допомогою критерію заперечення чи ні»; різноманітна група, яка об'єднує пресупозиції власне речення, зв'язного тексту та екстралінгвістичної реальності [Звегинцев 1976];

7) екзистенціальні, синтагматичні, комунікативні пресупозиції [Аругюнова 1973];

8) комунікативні та референційні [Никитин 1988].

Як стверджує Н. В. Анохіна [Анохіна 2010, с. 50–51], багато вчених під поняттям пресупозиція визначають попередні загальні знання, які допомагають зрозуміти текст. Під цим поняттям розуміється певний «дотекстовий» запас вже наявних знань у адресата до зустрічі з цим конкретним текстом і які являються необхідною умовою його розуміння. Вони включають знання мови повідомлення, енциклопедичні знання про світ, знання загальної предметної області, що освітлюється в тексті, а також вузької спеціальної області, предметної ситуації.

Висновки. Провівши аналіз поняття «пресупозиція», розглянувши різні погляди на тлумачення та типологію цього поняття, можна зробити висновок, що пресупозиція відіграє важливу роль в процесі розуміння та вираження не тільки експліцитної інформації, а й імпліцитної оцінки. Адже пресупозиція – це своєрідна форма знань, які отримує людина в процесі своєї життєдіяльності, це знання про людей, оточуючий світ, події, обставини, явища, відомі або раніше доведені твердження, усвідомлювані чи підсвідомі факти, які актуалізуються в процесі комунікації та допомагають нам повною мірою зрозуміти всі особливості та грані висловлювання чи дискурсу в цілому. Пресупозиція являється імпліцитним (невербалізованим) компонентом змісту висловлення, що необхідний для його успішного сприйняття та розуміння.

Перспективами подальшого дослідження є з'ясування та подальше дослідження всіх деталей та аспектів поняття пресупозиції як невід'ємної частини успішного процесу комунікації та ефективного механізму формування та виявлення імпліцитних смислів, адже пресупозиція відіграє значну роль в сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Література

- Анохіна Н.В. Имплицидность как компонент структуры содержания текста и составляющая его понимания : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Уфимский государственный авиационный технический университет. Уфа, 2010. 195 с.
- Аругюнова Н. Д. Понятие пресупозиции в лингвистике. *Известия АН СССР*. Т. XXXII, вып. 1. (Серия литературы и языка) 1973. С. 84–89.
- Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
- Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. 308 с.
- Иванова И. П., Бурлакова В.В, Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка : учеб. М. : Высш. шк., 1981. 285 с.
- Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций. М. : Гнозис, 2002. 284 с.
- Макаров М. Л. Основы теории дискурса. М. : Гнозис, 2003. 280 с.
- Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. М., 1988. 168 с.
- Петрушова Н. Поняття пресупозиції та її типологія у прагмалінгвістиці. *Філологічні науки*. №15. 2013. С. 87–95.
- Сиссоко Дуга. Имплицидность как способ актуализации смысла в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Государственный институт русского языка имени А.С. Пушкина. Москва, 2002. 128 с.
- Ситдикова Ф. Б. Способы передачи имплицитной информации в татарском литературном языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Институт языка, литературы и искусства им. Г. Ибрагимова Академии наук Республики Татарстан. Казань, 2007. 200 с.

- Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций. СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. 336 с.
- Фреге Г. Смысл и денотат. Семиотика и информатика. М., 1977. № 8. С. 185.
- Austin, J. How to do things with the words: The William James lectures delivered at Harward University in 1955. London : Oxford : Clarendon press, 1962. 166 p
- Fillmore, Ch. Types of lexical information. *Studies in syntax and semantics* / ed. by F. Kiefer. Dordrecht. Holland, 1969. P.109–137.
- Keenan E. Two kinds of presupposition in natural language. *Studies in linguistic semantics*. N. J., 1971. P. 49–98.
- Lakoff, G. If s, and's and but's about conjunction. *Studies in linguistic semantics*. NY, 1971. P.115–150.
- Strawson, P.F. Intention and Conversion in Speech Acts. *Pragmatics : A Reader*. Oxford : New York, 1991. P. 290–301.

(Матеріал надійшов до редакції 10.10.18. Прийнято до друку 29.10.18)

UDC: 81'366:81'344.2:81'342.4

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-75-07>

KOZLOVA T. O.

(Zaporizhzhia National University)

ICONICITY IN CONSONANTAL LANGUAGES

The article discusses the semiotic approach to language typology and suggests that structural features are interdependent with imagic and diagrammatic iconicity of encoding. It is argued that certain linguistic characteristics tend to occur together with semiotic ones, that is the syllabic pattern complexity determines the productivity of mimetic reduplication, agglutination encourages the principle of semantic iconicity, while the type of word-changing paradigm appeals to the principle of constructive iconicity. It is hypothesized that the type of phonemic inventory may imply the presence of productive imagic iconicity, and languages relying on the high ratio of consonants to vowels tend to be better adjusted to mimetic (sound symbolic) encoding of a particular set of meanings. To support the hypothesis, the article tackles the cases of genetically unrelated Abkhaz and Zulu.

Key words: language typology, language with high ratio of consonants to vowels, iconicity, phonemic inventory, sound imitation.

Козлова Т. О. Іконічність мов консонантного типу. Статтю присвячено проблемам мовної типології. Висувається гіпотеза про зумовленість семіотичних можливостей лінгвальних систем їх типологічними властивостями. Висвітлено залежності між морфологічним типом мови та діаграматичними іконічними репрезентаціями, зокрема між складністю силабічної будови та продуктивністю такого способу словотворення як редуплікація; між аглютинацією та порядком компонентів морфологічної будови слова, яка віддзеркалює концептуальну дистанцію між кореневою та афіксальними морфемами (принцип семантичної іконічності). Розглянуто співвідношення між типом словозмінної системи та кодуванням ядерних концептів (принцип конструктивної іконічності). Основну увагу приділено фонологічній типології мов за параметром 'ступінь розробленості фонемного інвентарю' та способами реалізації образної іконічності. Мови з багатими системами консонантизму тяжіють до іконічної (звукообразальної) репрезентації тих чи тих позначуваних завдяки розвиненості конкретного розряду елементів позначення, які забезпечують умотивованість інкорпорованих структур та схожість позначуваних із позначуваними денотатами. Представлено тематичні дослідження звукообразальних властивостей салієнтних приголосних у генетично неспоріднених мовах – африкат та фрикативних в абхазькій мові й кліксів у зулу.

З'ясовано, що фонетична система абхазької мови має у своєму розпорядженні більше засобів кодування тонких відтінків переривчастих шиплячих, свистячих, шиплячо-свистячих тощо типів звучання. Фонетичні засоби активно залучаються до створення іконічних слухових образів (шипіння рідини при нагріванні) та синестезичних аудіо-тактильних образів (конденсація/розрідження приголосних та метатеза для імітації консистенції речовини). Клікси в мові зулу виявилися високопродуктивними у формуванні імітативів, що співвідносяться як зі слуховою (відтінки тріщання, стукання тощо), так і неслуховою ониматопеєю (емоції). Звуконаслідування потрапляють до класу культурних реалій, відбивають самотні етносу та залучаються до внутрішньокультурного ядра лексики. Це розхитує донині стереотипні уявлення про звукообразальну лексику як маргінальний клас через її незначну кількість. Якісний склад фонем та їх аранжування впливає на вибір мовцями як засобів мовної репрезентації певних ознак денотатів, так і самих ознак, що кодуються.

Результати дослідження узгоджуються з концепцією співвіднесеності приголосних та голосних із "лексичністю" і "граматичністю" повнозначних слів та морфем, а також морфологічним типом мови, що опосередковано вказує на зумовленість формування системи консонантизму семантичним фактором. Якісний склад фонетичної системи мови впливає на її здатність кодувати ті чи ті значення, звуко-символічний потенціал, пріоритетність і ступінь деталізації окремих розрядів лексики, зокрема й звуконаслідувань. Проте недостатність фонемного інвентарю не позбавляє мову можливості позначати типові звукові й незвукові денотати за допомогою компенсаторних засобів або ж опосередковано.

Ключові слова: типологія мов, консонантна мова, іконічність, фонемний інвентар, звукообразальність.

1. Introduction. Since the early 19th century, there have been numerous attempts to compare, contrast and group languages (W. von Humboldt, E. Sapir, A. Schlegel, A. Schleicher, to name but few). Such endeavor has resulted in several conceptually different approaches to language classification that rely on cultural or biological transmission, hybridity, and structural similarity. From numerous works in historical and comparative linguistics, it came out that genetically related